

עיקול מיטלטלין של בית כנסת

- הקדמה
- עיקול תשמיש קדושה לגביית חוב
- עיקול בית כנסת לגביית חוב
- מגבלות על יכולת הציבור למכור רכוש של בית הכנסת: מגבלה ראשונה - סתירת בית כנסת; מגבלה שנייה - חפצים שנתרמו ושם בעליהם עליהם
- נקודת המבט המוסרית

סיכום

הקדמה

לעתים קרובות, החייב אינו עומד בתשלום חובותיו, ועיקול מיטלטלין השייכים לו הוא אחד האמצעים המקובלים והיעילים לגביית החוב או להבטחת ביצוע פסק דין שנפסק נגדו.

עם זאת, אין מעקלים כל חפץ באשר הוא. כפי שנראה להלן, ההלכה קובעת ש"מסדרים לבעל חוב", כלומר יש חפצים שאסור לעקלם, כגון מזון וכסות חיוניים. במאמר זה נעסוק בשאלה אם ניתן לעקל רכוש של בית כנסת החייב כסף.

לאחרונה נחקק בישראל חוק הקובע שאסור לעקל מיטלטלין השייכים לבית כנסת, אם הם נחוצים לקיום התפילה.¹ הנחת המוצא של חוק זה היא שעיקול מיטלטלין של בית כנסת הוא בגדר פגיעה בכבודו. במאמר שלפנינו נעסוק גם בכירור הנחה זו.²

1 חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 49), התשע"ו-2016, ס"ח 2527 (כ"ח בשבט התשע"ו 7.2.2016). להצעת החוק ולדברי ההסבר ראה הצעת חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 49) (מניעת עיקול מיטלטלין המשמשים לקיום תפילה), התשע"ו-2015, ה"ח הכנסת 607 (י"ח בכסלו התשע"ו 30.11.2015).

2 הערת העורך: לדעת ההלכה בעניין זה, ראה גם הסקירה מטעם תחום חקיקה ומחקר משפטי של הלשכה המשפטית של הכנסת, שנכתבה על ידי הרב ירון אונגר "עיקול תשמישי קדושה של בתי תפילה: עמדת

השאלה העיקרית העולה בעניין זה היא: מה דין בית כנסת שנקלע לחובות? האם ניתן לעקל ציוד השייך לו כדי לגבות את חובו?

עיקול תשמיש קדושה לגביית חוב

נאמר במשנה (ערכין ו, ג):

אף על פי שאמרו: חייבי ערכין ממשכנין אותו. נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש, מטה מוצעת וסנדליו ותפליו. לו אבל לא לאשתו ולבניו. כלומר, אסור לעקל את התפילין של החייב. ונשאלת השאלה: האם ניתן להסיק מזה שאסור לגבות שום תשמיש קדושה של החייב?

ה"טור" מביא את דברי ר' יהודה אלברצלוני. וזה לשונו (חושן משפט, סימן צז):

וכתב ה"ר יהודה ברצלוני: אפילו אם הוא ת"ח ותורתו אומנתו אין מניחין לו ספריו ואפילו ס"ת, לפי שהם כשאר נכסים שב"ח גובה חובו מהם. ולא אמרו שנותנין לו תפילין אלא שהן דרך מלבוש ומצוה המיוחדת לגופו. וכשם שנותנין לו כסותו כך נותנין לו תפילין.

לדעת ר"י אלברצלוני, אין מעקלים את התפילין של החייב רק משום שהן בגדר מלבוש, ולא משום קדושתן המיוחדת. ואמנם ה"בית יוסף" על אתר מביא מדברי "ספר תרומות" (שער א, סימן ח), המביא דעה של מי שחולק על ר"י אלברצלוני, אבל למעשה, רוב הראשונים כדעתו. רבנו ירוחם אומר שמותר לעקל גם מקומות בבית הכנסת (נתיב ו, חלק ב).

הב"ח מעלה את הסברה שבימינו אסור לעקל ספרים או ספר תורה של החייב (חושן משפט, סימן צז, אות מ):

ונראה דהיינו דוקא לדורות הראשונים שהיו לומדים מתוך ספר תורה כמו משאר הספרים. אבל בזמן הזה, שכותבין ספר תורה ומניחין אותה בהיכל בבית הכנסת, דעת כל אדם שלא למכרה אפילו יגיע לידי עוני, גם בעל חוב אינו גובה ממנה אם לא שהתנה בפירוש שאינו מניחה בבית הכנסת אלא לפי שעה.

אבל למעשה הפוסקים אינם כותבים כן. כך למשל נפסק ב"שולחן ערוך" (שם, סעיף כג):

המשפט העברי" (27.12.2015). ניתן לצפייה באתר הכנסת (main.knesset.gov.il), במדור "פעילות הכנסת", תת מדור "מחקר", בדף "הלשכה המשפטית - תחום חקיקה ומחקר משפטי".

עיקול מיטלטלין של בית כנסת

מסדרין לבעל חוב... ואפילו אם הוא תלמיד חכם ותורתו אומנותו, אין מניחים לו ספריו, ואפילו ספר תורה, לפי שהם כשאר נכסים שבעל חוב גובה מהם. והוא הדין למקומות בית הכנסת שהם בכלל נכסים, ובעל חוב גובה מהם חובו.

והש"ך כותב שלא נהגו כב"ח (שם, ס"ק יג), וכן כותב גם בשו"ת המבי"ט (חלק א, סימן קלח).

עיקול בית כנסת לגביית חוב

יש מקום לבעל דין לומר שהתירו לעקל ספר תורה רק משום שסוף סוף קדושת ספר התורה לא תיפגע, הלוא גם המלווה ישתמש בו בדיוק כמו בעליו. ונשאלת השאלה אם הדבר כן גם בספריות וכיוצא בזה, שהן בגדר תשמישי קדושה, שאולי תופקע קדושתן אחר עיקולן, שהרי אין לדעת מה יעשה בהן מי שקונה אותן מן ההוצאה לפועל. עניין זה נידון בשו"ת מהרש"ג. ר' שמעון גרינפלד נשאל בעניין מי שמכר חומרי בנייה לצורך בניין בית כנסת, והמתפללים לא שילמו עבור חומרי הבנייה, ותבע אותם. כשלא רצו לשלם, פנה לערכאות, והתירו לו למכור את בית הכנסת כדי לגבות את חובו. וזו תשובתו (שו"ת מהרש"ג, חלק א, אורח חיים, סימן יז):

זאת תשובתי: מצד הדין, לא ידעתי איסור בדבר. כי מכל מקום, מאחר שבית הכנסת של כפרים נמכר, אם כן, מכל שכן שנמכר לגבות חוב, כי פריעת בעל חוב מצווה הוא. והרי מבואר בחושן משפט סימן צז, דחוב נגבה ממקומות בבית הכנסת, ואפילו מספר תורה, עיין שם בסוף סעיף כג.

כלומר, מבואר מדבריו שבאופן עקרוני, ניתן לעקל אפילו את בית הכנסת, אף על פי שעל ידי כך מופקעת קדושתו. אמנם המהרש"ג מעלה גם את האפשרות שאין לדמות מכירת בית כנסת לעיקול ספר תורה. עיקול ספר תורה או מכירתו אינן מפקיעות אותו מקדושתו, אבל מכירת בית הכנסת מוציאה אותו לחולין, ואולי אסור לעשות כן. אלא שהוא דוחה גם את הטענה הזאת. וזה לשונו:

זה אינו, דכיון דיש ביד בני הישוב למכור אפילו להוציאה לחול, כמבואר באו"ח סימן קנד, א"כ יש עתה לבעל חוב שלהם כל הכח שיש לכל הקהל בעצמם.

ולא עוד, אלא אפילו בית כנסת של כרכים, אף שאינה נמכרת כמו בית כנסת של כפרים, מכל מקום, כיוון דנמכרת ע"ז טובי העיר במעמד אנשי העיר, אם כן ג"כ מסתבר עתה שהבע"ח שלהם יש לו כל כח שלהם. וכמו שאם הם היו מסכימים

כולם היה לה למכור, כמו כן עתה אם מסכים הבע"ח למכור, הוי כאילו הסכימו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר.

המהרש"ג סובר שכל מה שמותר לשבעת טובי העיר להפקיע, גם המלווה יכול לגבות בחובו. מסתבר שכוונתו לומר שאילו היו שבעת טובי העיר פועלים כדין, מן הסתם היו עושים כל מה שיש לאל ידם כדי לשלם את החוב. על כן, אם היה צורך, היו מפקיעים את קדושת בית הכנסת ומוכרים אותו כדי לשלם את החוב. על כן, כל אימת ששבעת טובי העיר אינם נרתמים לטפל בעניין, רשאי המלווה לכוף אותם ולמכור את בית הכנסת.

יש לציין כי בסופו של דבר, המהרש"ג מגביל מעט את ההיתר. וזה לשונו:

אמנם, למעשה מסתפינא מחשש חילול השם שיכול להיות בדבר הזה, לכן על כל פנים צריך המלווה לילך אל הרב או אל הבי"ד שהקהל החייבים לו כפופים תחת ידיהם, והמה ישלחו לו בכתב התראת בי"ד ג' פעמים, ויקבעו להם זמן שעד אותו זמן ישלמו לו החוב... ויכתבו בכתב ההתראה הנ"ל שאם לא ישלמו החוב עד אותו זמן, ינתן להמלווה היתר עפ"י דתוה"ק [= דת תורתנו הקדושה] למכור את הבית כנסת.

דברי המהרש"ג הובאו בספרו של הרב בלוי (צדקה ומשפט, פרק יד, הערה סה), וכן כתב למעשה גם הרב שמחה רבינוביץ (פסקי תשובות, חלק ב, סימן קנג, אות כב).

נמצא שכלל היסוד בשאלה אילו דברים ניתן לעקל מבית כנסת הוא: כל מה שמותר לציבור למכור כדי לשלם את החוב, אילו היה רוצה לעשות זאת, מותר להוצאה לפועל לעקל אותו.

עם זאת, יש לשים לב לעובדה שגם המהרש"ג אומר שגביית חוב מבית כנסת עלולה לגרום לחילול השם, ולכן יש לעשותה רק כשאין בררה אחרת, ורק לאחר מיצוי כל האפשרויות האחרות.

מגבלות על יכולת הציבור למכור רכוש של בית הכנסת

לעניות דעתי, יש לבחון שני מצבים שמוגבל בהם ההיתר למכור רכוש של בית הכנסת כדי לממש את חובו.

מגבלה ראשונה - סתירת בית כנסת

המרדכי כותב (מגילה, רמז תתכו):

עיקול מיטלטלין של בית כנסת

א"ר יהודה: ב"ה [= בית הכנסת] שחרב כו' כי ב"ה נקרא מקדש מעט כדלקמן בפירקין, ולכך אסור לנתוץ דבר מב"ה. דתניא בספרי: מנין לנתוץ אבן מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרה שהוא בלא תעשה? תלמוד לומר "ונתצתם את מזבחותם" "לא תעשון כן לה' אלהיכם". ואם נתץ ע"מ לבנות - שרי. דההיא נתיצה בנין מיקרי.

דין זה מובא גם ברמ"א (אורח חיים, סימן קנב, סעיף א):

ואסור לסתור דבר מבהכ"נ, אלא אם כן עושה על מנת לבנות.

וב"משנה ברורה" (שם, ס"ק יא):

ואסור לסתור דבר, דהוי כנותץ אבן מן ההיכל, דאסור משום שנאמר "את מזבחותם תתצון" וגו' "לא תעשון כן לה' אלהיכם", ובהכ"נ וביהמ"ד ג"כ נקרא מקדש מעט. ודוקא לנתוץ ולשבר כלי קודש או לעקור דבר מחובר כמו אבן ממזבח, לאפוקי לפנות הכלי קודש והספסלין וכדומה מביהכ"נ, אף שאין זה כבוד לביהכ"נ, יש לומר שאין בכלל זה.

לעניות דעתי, אסור גם לפרק שום דבר המחובר לקיר באופן קבוע. על כן, אסור למשל לפרק את המזגנים של בית הכנסת המחוברים לקיר. זאת משום שה"משנה ברורה" מתיר לפנות את הספסלים מבית הכנסת רק משום שאינם חלק מהבניין, מה שאינו כן במזגנים. ואף אם נאמר שמותר לפרק את המזגנים, אסור לעשות כן, משום שמן הסתם פירוקם מזיק לקיר מעט, ואולי הנזק שנגרם לקיר הוא בגדר נתיצה.³

אמנם מצינו לזה פתרון בדברי כמה מן האחרונים, המציעים למכור את הקיר שרוצים לנתץ אותו. כך למשל ה"אבני נזר" דן בעניין בית כנסת שרצו לבנות בו עזרת נשים ולבנות חלונות בינה לבין עזרת הגברים, אם אין בזה משום איסור נתיצה (שו"ת אבני נזר, אורח חיים, סימן לג). וזה לשונו (שם, אות ו):

אולם יש להמציא היתר על ידי מכירה. היינו למכור מקום הכותל שצריך לנותצו לצורך חולין. דכיון שאחר מכירת בית הכנסת מותר להשתמש בו כל מה שירצה חוץ מארבעה דברים. ועל כרחך שפקעה קדושתו. ושוב אין איסור בנתיצה.

3 ואין לומר שפירוק כל שהוא בבית הכנסת אינו בגדר נתיצה. הרמ"א אוסר לסתור שום דבר בבית הכנסת (אורח חיים, סימן קנב, סעיף א). ובט"ז נאמר שאפילו לעשות חור בקיר כדי לבנות סטנדר, יש בזה איסור נתיצה (אורח חיים, סימן קנא, ס"ק ג), אך "אליה רבה" סבור שמדובר בנתיצה לצורך, והיא מותרת (סימן קנב, ס"ק ז). וכן נפסק בעקבותיו ב"משנה ברורה" (שם, ס"ק יב), אבל גם הם מודים שנתיצה שלא לצורך היא בגדר סתירה. על כן, אם פירוק המזגנים וכדומה כולל נתיצה מסוימת, ומן הסתם כן הוא הדבר, פירוק המזגנים הוא בגדר נתיצה, אלא אם כן נחייב את ההוצאה לפועל בתיקון הנזק שנגרם, כגון טיוח וסייד המבנה.

וכן נקט למעשה ב"פסקי תשובות" (שם, סימן קנב, אות ג). אם כן, נראה שלמעשה מותר גם לפרק מזגנים וכדומה ולמכור אותם על ידי שבעת טובי העיר.⁴

מגבלה שנייה - חפצים שנתרמו ושם בעליהם עליהם

נאמר בתלמוד (ערכין ו ע"ב):

ת"ר. ישראל שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה. סבר רבי חייא בר אבא למימר: לא שנא לדבר הרשות ולא שנא לדבר מצוה. אמר ליה רב אמי: הכי אמר רבי יוחנן: לא שנא אלא לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה מותר לשנותה, מדאמר ר' אסי אמר ר' יוחנן: עובד כוכבים שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת, עד שלא נשתקע שם בעליה אסור לשנותה, משנשתקע שם בעליה מותר לשנותה. למאי? אילימא לדבר הרשות, מאי איריא עובד כוכבים, אפילו ישראל נמי. אלא לדבר מצוה. וטעמא דעובד כוכבים הוא דפעי. אבל ישראל, דלא פעי, שפיר נמי.

מלשון הגמרא שלפנינו, עולה שבישראל אין הבדל בין נשתקע שם הבעלים לבין לא נשתקע, וההבחנה היא רק אם משנים לדבר מצוה אם לאו. וכן לומדים האחרונים⁵ בשיטת התוספות (שם, ד"ה אילימא).

אמנם הרמב"ם סבור שיש הבחנה בין נשתקע שם הבעלים לבין לא נשתקע, בין בישראל בין בגוי (משנה תורה, מתנות עניים, פרק ח, הלכות ו-ז):

מי שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה. ואם לדבר מצוה - מותר לשנותה, אף על פי שלא נשתקע שם בעליה מעליה, אלא אומרים: זו המנורה או נר של פלוני. ואם נשתקע שם הבעלים מעליה - מותר לשנותה אפילו לדבר הרשות. במה דברים אמורים? בשהיה המתנדב ישראל. אבל אם היה גוי - אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה, עד שישתקע שם בעליה מעליה, שמא יאמר הגוי: הקדשתי דבר לבית הכנסת של יהודים, ומכרוהו לעצמן.

4 אולם ב"פסקי תשובות" על אתר, אומר שלא התירו לפרוץ קיר כדי לעשות מעבר לחדר שאינו משמש ללימוד תורה או לתפילה על ידי מכירה. אבל בשו"ת שבט הלוי (חלק ג, סימן יג), התיר זאת למי שמבקש להרחיב את סוכתו וצריך לנעוץ מוט בקיר בית הכנסת. ועיין עוד בשו"ת לבושי מרדכי (אורח חיים, תניינא, סימן כה), הדין בעניין מי שרצה לבנות קופת צדקה בכותל בית הכנסת, והעלה סברה שהנתיצה לצורך מצווה אחרת מותרת, ואין זה בגדר "לא תעשון כן". אם כן, גם כאן יש לומר שמדובר בנתיצה לצורך "פריעת בעל חוב מצווה".

5 ראה למשל שו"ת חתם סופר, יורה דעה, סימן רמד.

עיקול מיטלטלין של בית כנסת

וכן היא דעת הרי"ף (בבא בתרא ו' ע"א בדפי הרי"ף) והטור (יורה דעה, סימן רנט). וכן נפסק ב"שולחן ערוך" (יורה דעה, סימן רנט, סעיף ג).

עוד הסתייגות עולה מדברי הרשב"א. הרשב"א דן בעניין מי שהקדיש קרקע על מנת שייתרמו דמי השכירות שלה לצדקה. לאחר זמן, מכרו טובי העיר את הקרקע. בא האפוטרופוס וטען שטובי העיר לא היו רשאים למכור את הקרקע ולהשתמש בכסף לצרכים אחרים. והשיב הרשב"א (שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תריז):

ועוד דכל הקדש כגון זה אין הצבור רשאים לשנותו משום גזל עניים. אלא בקופה ותמחוי וכיצא בזה שהגבאין גובין לפרנס העניים ליום או ליומים כדי (ספקו) [ספקן] והותיר. ואפילו לא הותיר, אם יצטרכו ישוכו עוד הגבאים ויגבו ליתן כדי ספקן. וה"ה לנר של בית הכנסת כשיש ספק לבית הכנסת חוץ מזה. אבל בזמן שאין הצבור מסתפקים עוד, כי אם העניים לגמרי, ואינם ממלאים חסרונם, ועמד היחיד והקדיש לעניים ולהוסיף על הקצבה שנותנין להם הצבור. אין ספק שאין רשאים הצבור לשנות הקדש זה לדברים אחרים שהרי גוזלים את העניים. וזהו ששנינו בשקלים (פ"ב מ"ה): מותר עניים לעניים, מותר עני לאותו עני, מותר שבויים לשבויים, מותר שבוי לאותו שבוי.

כלומר, אם הוקדש חפץ למטרה מסוימת, ואם ימכרו אותו תוחטא המטרה שהוקדש לשמה, אסור לציבור למכור אותו.

אמנם המהרי"ק, ר' יוסף קולון, חולק עליו, ואומר שגם אם יש פגיעה מסוימת במטרה שהוקדש לשמה החפץ, אין הדבר מעכב את הציבור מלמכור אותו, ואף אומר שנראה שיש הבדל בעניין זה בין תשובה זו לתשובה אחרת של הרשב"א. וזה לשון ר' יוסף קולון (שו"ת מהרי"ק, שורש קכח):

ובר מן דין ובר מן דין נראה לע"ד שיש ללמוד מתוך תשובה אחרת מהרשב"א הפך ממה שכתבתי לעיל בשמו, שהרי השיב בתשובה, וז"ל: ומה שטען כי המקום הזה מוחזק להקדש עניים ואין ראוי שימכרו בני העיר לצרכם להקל מעליהם על שמן בית הכנסת, אין טענתו טענה, שכל המקדיש על דעת אנשי העיר מקדיש וכו'... עכ"ל. מדקאומר [מדקאמר] סתם דכל המקדיש כו' ומתוך כך הורה להפקיע ההקדש מיד העניים, ולא חלק בין היה להם ספק ללא היה, וגם מדהוצרך להעמיד ההיא דמותר עניים לעניים וכו' בלא הסכימו עליו טובי העיר כו' ולא מוקי ליה כגון דאיכא פסידא לעניים בדלא ספקי להו הציבור כל צרכיהם... וכדמוקי לה בהיא תשובה דלעיל המיוחסת גם היא לרשב"א, משמע דפליגי. ונראה שחזר בו מאחת

מהנה או שטעות סופר הוא מה שנתיחסו שתיהן להרשב"א וכמדומה אנכי שהראשונה אינה בקובץ התשובות אשר ראיתי להרשב"א.

ונראה שהש"ך נוקט כדעת המהרי"ק (יורה דעה, סימן רנט, ס"ק יא). אך נראה שה"חתם סופר" מחמיר בזה (שו"ת חתם סופר, יורה דעה, סימן רמד):

מתוך הדברים למדנו שאפי' לשטת המקילים הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ור"ת וסייעתו ומהר"ם ומהרי"ק דפסקו כוותי', היינו דוקא בנשתקע שם בעליו ובשגם שלא יתבטל הדבר המצוה לגמרי, דבלאה"נ [=דבלאו הכי נמי] יש נרות בבה"כ וכדומה. אבל אם חסר א' מאלו התנאי', אינם רשאי[ם] לשנות לדבר מצוה פחותה ומכ"ש לדבר הרשות ממש.

לאור זאת, יש לשאול אם ניתן לגבות את החוב מחפצים שנתרמו לבית הכנסת ושם בעליהם עליהם. לעניות דעתי, נראה שיש מקום להתיר לעקל אותם.

בשו"ת הרא"ש נאמר (כלל יג, סימן יד):

על אודות צדקות שמתנדבין לצורך בית הכנסת או לצורך בית עולמים, יראה לי שבני העיר יכולין לשנותן לצורך תלמוד תורה, שהוא עילוי קדושה חמורה...

אלמא, גבי כותי חיישינן דמיפעא פאעי, אבל ישראל ציית לדברי חכמינו ז"ל. ומאחר דמן הדין שנוה, לא פאעי. ואף אם יש ישראל דלא ציית לדברי חכמים ופאעי על תקנתן, לא חיישינן לפעיותו, מדלא מצא איסור שינוי אלא בכותי דוקא, משום דפאעי ואיכא חילול השם. אבל ישראל שאינו ציית לדברי חכמים ליכא חילול השם בזה.

עולה מדבריו שכל זמן שמדובר בדבר מצווה, אין ישראל יכול למחות, משום שכל זמן שהציבור עושה כדין, הישראל אינו יכול למחות. נמצא שאם מן הדין מותר למכור את החפצים, לא יוכל הבעלים להתנגד למכירה.

והנה נאמר ב"תהילה לדוד" (יורה דעה, סימן צח, אות יא-יג):

מעשה בא לפני באחד שצוה לעשות באחד מחדריו מנין קבוע, וליתן להם הספקה מפירות עזבונו. וצוה על ספריו שיהיו שייכים להבית כנסת הזה. ושאר כל עזבונו חילק לארץ הקודש ולקרובים, ומינה אפטרופוס על כל עזבונו, שהכל יהיה על דעתו.

ועתה רואים שאין הספרים נצרכים כלל לבית הכנסת הזה, כי אין מי שילמוד בהם ועומדים סגורים. ונשאלתי, אם רשאי ליתן הספרים לבית כנסת אחרת שילמדו

עיקול מיטלטלין של בית כנסת

בהם, ואם רשאיין למכרם להספקת תלמוד תורה או להספקת המנין והבית כנסת הזה.

והנה לכאורה כיוון שנפטר המצווה, חשוב נשתקע. אבל בשו"ת נודע בשערים ח"ב סימן ג כתב דלא חשוב נשתקע וכן נראה... אבל באמת נראה כיוון דהספרים אינם נצרכים כלל לבית הכנסת הזה, הוי מצוה דעדיף מיניה להניחם בבית הכנסת אחרת, שילמדו מהם. ומה מצוה יש בזה שהספרים עומדים סגורים? ופשיטא להספקת תלמוד תורה, דעדיף מבית הכנסת.

נמצא שמותר למכור ספרים, אף אם שם בעליהם לא נשתקע מהם, אם הדבר נצרך לתשלום ההוצאות של בית הכנסת. אם כן, הוא הדין לנידון דידן, ששם הבעלים לא נשתקע, מותר למכור חפצים שנתרמו לבית הכנסת ולפרוע את חובות בית הכנסת.

נקודת המבט המוסרית

יש מי שיאמר שקדושת בית הכנסת אוסרת לעקל אותו ולפרוע את חובותיו. והנה, נוסף על העובדה שאין יסוד לדבר זה בהלכה, כפי שהראינו לעיל, יש לשים לב גם לפן המוסרי, אי פריעת חוב על ידי הציבור.

בדרך כלל, בית הכנסת משרת את הציבור ואינו עומד לשימושו של הפרט. הציבור נדרש לרמה מוסרית גבוהה יותר מן היחיד, כולל המשמעויות הכספיות המתבקשות מזה, כמו שעולה למשל מפסק הדין של בית הדין הרבני. וזה לשונו:⁶

והנה מוסד ציבורי כזה יש לו תורת אדם חשוב וחובה יותר גדולה לפצות תרעומות וטענות לפנים משורת הדין... שלא יפול עליו שום אבק של תלונות שיש להם יסוד מוסרי במדה ידועה.

נוסף על זה, בית הכנסת כמקדש מעט חייב להתנהל מוסרית יותר משאר גופים. וכבר זעק ירמיה הנביא מרה על מי שעשו את מקום המקדש "מערת פריצים" (ירמיהו ז, יא). על כן, אסור שיהיה בית הכנסת מקום מקלט למי שאינם פורעים את חובם.

6 ערעור (גדול) 1/55/705, אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לארץ ישראל: בית הדין הגדול לערעורים (זרח ורהפטיג עורך, תש"י), במותב הרבנים "א הרצוג ו' עדס וי"מ הלוי. ניתן בשנת תש"ו).

סיכום

- א. המהרש"ג התיר מדין שבעת טובי העיר למכור בית כנסת כדי לפרוע את חובותיו.
- ב. לכתחילה יש למצות את כל הדרכים לגביית החוב, ורק כשאין בררה, לעקל רכוש של בית הכנסת.
- ג. נוסף על זה, בעת הצורך ניתן גם לעקל חפצים של בית הכנסת ולמכור אותם, ואין בזה משום איסור נתיצת מקדש.
- ד. מותר לפרוע חובות מחפצים שנתרמו לבית הכנסת, אף אם עדיין לא נשתקע שם בעליהם.
- ה. גבאי בית הכנסת צריכים לשמש אות ומופת להתנהלות כספית תקינה, כולל פריעת חובותיהם.